

LIISA KEVEND

Meie kodud ja emakeel

KODUSE KASVATUSE INSTITUUT
TARTU 1939

Koduse Kasvatuse Instituudi väljaanded:

Vanemad ja lapsed.

Rahvalik brošüüridesari lastevanematele. Iga vihk 10 s.

1. *Kurvits, A.* Kool ja kodu kasvatusteguritena. 2. tr.
2. *Martin, Alma.* Kuidas kasvatada lapsi tööle? 3. tr.
3. *Elango, Aleks.* Laps ja ühiskondlikud pahed. 2. tr.
4. *Treffner, Ella.* Lapse mäng ja mänguasjad. 2. tr.
5. *Ploompuu-Van Nest, O.* Eeskuju ja kasvatus. 2. tr.
6. *Madissoon, H.* Pärivus ja kasvatus.
7. *Noor Kүүros j. t.* jutuke si lastele.
8. *Saal, E.* Kuidas seltskonnas hästi käituda?
9. *Steinmann, Julie.* Seltskonna suhtumine lapsede meil ja mujal. 2. tr.
10. *Mikkelsaar, Emma.* Koduümbruse mõju lapsele.
11. *Martin, Alma.* Laste majanduslik kasvatus.
12. *Treffner, Ella.* Kooliealise lapse juhtimine kodus.
13. *Remmel, A.* Kuidas kasvatada lastes ilutunnet?
14. *Aret, A.* Laps ja tema sõbrad.
15. *Kõpp, J.* Väikelapse usuline kasvatus.

Kodu ja kasvatus.

Rahvalikud raamatud lastevanematele.

1. *Reima, Vilho.* Kodu on rahva süda. 42 lk. 0.15.
2. " " Sõnakuulmise kool. 40 lk. 0.15.
3. " " Mäng kasvatusvahendina. 40 lk. 0.15.
4. " " Abikaasa valimine. 72 lk. (tr. otsas).
5. " " Enesekasvatuse alged. 59 lk. 0.15.
6. *Reial, G.* Meie laste tulevik on meie eneste kätes. 40 lk. 0.15.
7. *Madissoon, O. ja H.* Meie laps ja tema eest hoolitsemine. 2. tr. 64 lk. 0.25.
8. *Rajamaa, H.* Kuidas kodus õpetada lapsi lugema ja kirjutama? 0.25.
9. *L. Kevend.* Meie kodud ja emakeel. 32 lk. 0.25

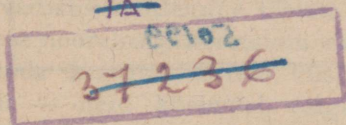
LIISA KEVEND

MEIE KODUD JA EMAKEEL

KODU JA KASVATUS IX

1.—4. tuhat.

KODUSE KASVATUSE INSTITUUT
TARTU 1939

1939. 1. 10
HNO

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
50199

Kodu lapse kasvatajana.

gal ajastul on omad probleemid ja huvid, mis sellele ajajärgule ilme annavad, avaliku arvamuse peatahelepanu endale keskendavad ja oma aja juhtivaid päid endaga kõige enam tegelema sunnivad.

Käesolevat ajastut võib nimetada kodu- ja lapseajastuks, sest erilise tähelepanu osaliseks on saanud nii kodu kui ka laps. Meie emadele oli, ja ka meile, vanema põlve inimestele, on teaduslikult põhjendatud kasvatuslik mõtlemine täiesti tundmatu ala. Meie tänapäeva noorema generatsiooni emasid aga püütakse tutvustada kasvatuslikkude küsimustega üsna mitmekülgselt — neid küsimusi valgustatakse küll koolides, küll ajakirjus ja avalikel koosolekuil. Selles huvitõus kasvatuslikkude küsimuste vastu on arusaadav ja tervitatav, kui tahame oma lastest kasvatada terveid, korralikke ja teadlikke kodanikke, kellele julgesti võiks tugineda meie iseseisev vabariik. On rõõmustav, et eriti intensiivselt töötatakse kodude kasvatusliku taseme tõstmiseks, sest lapse kasvatamisel peetakse kodu tähtsaimaks teguriks. Kodu paneb aluse lapse kasvatussele — see alus võib olla kas hea või halb. Kodust saadud alusele rajatakse lapse kasvatamine ja arendamine koolis. Lapse

edukus koolis oleneb sellest, kas kodust kaasa toodud kasvatus on hea või halb.

Üldkasvatustlike küsimuste taha on aga varju jäänud lapse kõnelemisvõime teadlik arendamine, kuigi sel on suur tähtsus lapse üldises vaimses arengus. Kodu määrab lapse iseloomu, tema harjumused, tema sümpaatid ja antipaatiad — nii tõendavad kasvatusteadlased. Kodu andku lapsele eluteele kaasa ka p u h a s ja a r e n e n u d e m a k e e l. Kõigepealt hoidutagu istutamast lapsesse õigekeelsuslikult vigaseid keelendeid ja keelendite vigast häälendamist. Tundes lapse kõnelemisvõime arengut võime seda omalt poolt positiivselt mõjustada ja selle täiuslikumale väljakujunemisele kaasa aidata. Sellepärast peatume alljärgnevas kõigepealt lapse keelelise arengu juures, juhtides hiljem tähelepanu sel alal esinevatele haiglastele nähetele ja näitades, kuidas ümbrus ning kasvatavad omalt poolt võivad lapse keelelist arengut kas soodustada või kahjustada.

Kõnelemisvõime areng lapse juures.

Keele ja kirja tähtsus inimkonna kultuurilises arengus.

Hääliline kõnelemisvõime — kõnelda võime näiteks ka liigutuse, žesti kaudu, on olulisemaid tunnuseid, mis eraldab inimest teistest olendeist. Kuigi ka loom on võimeline häälitsema ja ta sel kombel avaldab oma lõbu- ja norutundeid, siiski võimaldab inimese kõne esile tuua palju mitmekesisemat häälite kujundamist, kunsti kõrgusel seisvat moduleeri-

mist ja rikkalikku sõnade tagavara, mille kaudu saame anda vastava ilme meie mõtetele ja elamustele.

Häälikulisele kõnele toetub kirjalik mõtete sõnastamine. Kuidas võiks kujutella inimkonna kultuurilist arengut ilma nende kahe põhielemendita? Ainult need võimed tõstavad inimese sotsiaalseks isiksuseks, — neid vajatakse igapäevases seltskondlikus elus, nad on vältimatud kutsetöös ja igapäevase eluülalpidamise teenimisel.

Kahjuks on paljude täiskasvanutegi keeleline väljendusvõime väga puudulik. Nende kasvatuses pole sellele rõhku pandud ja nad ise pole osanud sellele suuremat tähelepanu omistada. Nende sõnade tagavara on väike, nad tarvitavad vigaseid ja inetuid vorme ning häälavad oma sõnu nii halvasti, et kuulaja, kes tahab neist aru saada, peab end väga pingutama.

Sakslane E. Pallaske ütleb, et igaüks püüab seltskonda või tänavale minnes riietuda nii maitsekalt ja sobivalt kui vähegi võimalik, kuid siiski kannab nii mõnigi „keelerüüna“ narrikuube. See tuleb tema arvatel sellest, et kasvatajad pole pannud küllalt rõhku lapse keele arendamisele selles eas, kus laps on alles vastuvõtlik. Edasi kirjutab ta, et emad, kui neil alati oleks silme ees jäljendamise ja harjumuse paratamatu mõju, valiksid lapsehoidjajaks isikuid, kes oma labase ja inetu kõnelemisega lastesse ei istutaks harjumusi, mida hiljem vaevalt on võimalik kaotada; ka ise püüaksid nad lastega kõnelda alati puhtasti ning õigesti.

Võimet ilusasti, selgesti, õigesti ja varjundirikalt kõnelda ei saavutata üle-öö. Ka pole see mingi

looduse kingitus ega vanematelt päritud omadus, nagu mõnikord arvatakse. See on aastaid kestva kasvatuse ja enesekasvatuse tulemus, ehkki me mõnikord ise ei ole selles teadlikudki.

Inimlaps teeb omas keelelises arengus mitu arenguastet läbi, enne kui ta saavutab võime oma mõtteid sõnadega väljendada. Samuti on pikk tee esimeste sõnade tarvitamisest kuni sorava kõneni. Kogu selle aja jooksul on lapse kõnelemisvõime kergesti mõjustatav ja kasvatavad teeksid oma kasvandikele suure teene, kui nad nende keelelist arengut jälgisid ja seda viljastavalt mõjustaksid.

Vastsündinu kisa.

Korralik kõnelemine oleneb eelkõige järgmiste tegurite heast koostööst: hingamisest, heli sünnitamisest, artikuleerimisest, kujutluste tekkimisest ja mõistete kujunemisest. Selle koostöö tulemus on — hääldatud ehk häälikuline kõne.

Esimeste teguritena esinevad hingamine ja heli sünnitamine. Hingamiseta pole mõeldav heli sünnitamine. Heli sünnitamine on teostatav lõõtsataolise aparadi abil. Laps kõigepealt õpib kasutama seda aparati, milleks tegelikult on meie kopsud. Kopsude ülesanne ongi muretseda meile vajalikku õhutatavara ja võimaldada sisse- ja väljahingamist.

Vastsündinut tähele pannes võime veenduda, et tema karjahtused-kisahtused on väga lühikesed, sest tal pole veel küllalt tagavaraõhku kopsudes ja ta ei mõista olemasolevat õhutatavara otstarbekalt kasu-

tada. Pärast muutuvad karjahtused-kisahtused kisaks ja karjumiseks, s. o. nad on vältavamad, mis meile näitab, et laps on jõudnud harjutada oma „lõõtsa“ kasutamise oskust. Sel kombel läheneb väikelapse hingamisprotsess kisamisel-karjumisel ikka enam ja enam hingamisprotsessile, millist täisealised tarvivad kõnelemisel. Lapse esimese karjahtuse kohta on mitmesuguseid arvamusi, näiteks, et vastsündinu esimene karjahtus on vaimu protest loodusele alistumise vastu. Tegelikult on lapse esimene karjahtus hingamisprotsessi algus. Ka järgnevad karjahtused-kisahtused on refleksid, mis tekivad ilma tahte kaastegevuset, kas temperatuuri muutumisest, näljatundest või nägemis- või kuulmiserutusist.

Karjahtuse-kisahtusega algabki lapse kõnelemisvõime arenemiskäik. Lühikesele sügavale sissehingamisele läbi suu järgneb pikaldane väljahingamine. Väljahingamine ongi kisamise-karjumise kandja, kusjuures norutunde puhul ta algab valju, lõbutunde puhul aga tasase helilise sissejuhatusega. Hingamine, hääli ja häälikute moodustamine on juba siin aluseks kõnele. Kisamisel-karjumisel laps ei vajagi kuulmiserutusi, sellepärast kurt laps karjub samuti kui laps, kes kuuleb, nii et lapse haigus võib kauaks jääda avastamata.

Imik õpib peagi aru saama, et tema kisa tõmbab ema tähelepanu temale ja et ema siis tuleb teda vaigistama, teda söötma või korraldama tema aset. Mida suuremat tähtsust ema annab lapse kisale, mida enam ta ennast sellest ärritada laseb, seda enam hakkab laps karjumisega oma tahet maksma panema. Ta näeb, et see on hea vahend täiskasvanute „terroriseerimiseks“.

Juba sel ajajärgul varitsevad lapse väljendusvõime arengut mitmesugused hädaohud, kui me küllalt tähelepanelikult ei jälgi lapse karjumist.

Harilikult areneb lapse hingamisprotsess normaalselt: hakkavad tööle kopsud ja kõrisõlm ning lapsel areneb säärane hingamisprotsess, millist vajatakse kõnelemisel, s. o. laps hakkab õhku kiiresti läbi nina sisse hingama ja aeglaselt ning rahulikult läbi suu välja hingama. Karjudes, s. o. jonnist pärast kisades lapse nägu muutub siniseks, jäsemed ja keha tõmblevad kramplikult ja sisse- ning väljahingamine on takistatud. Säärast jonnikisa tuleb karmilt, ent rahulikult kohelda. Mida rahulikumaks vanem seejuures jääb, seda parem. Kui laps märkab, et täiskasvanud end tema kisast heidutada ei lase, siis ta vabatahtlikult loobub sellest „võttest“. Et vältida jonnikarjumisest tekkivaid haiglasi nähteid, nagu: kogelemist ja häälerrickeid, soovivad arstid mõnikord isegi kerget klapsi, mis aitab väikesel karjupal jälle saavutada enesevalitsemise.

Imiku lällamine.

Esimesi elukuid laps veedab magades, kisades ja süües. Esimese eluaasta teisel poolel astub kisamise asemele lällamine. Võime näha, kuidas selleaalsed lapsed lamavad vaikselt, aga panevad tähele ja kuulatavad. Üldse tundub, et nende meelte tegevus on erksam. See ilmneb eriti lapse näoilme jälgimisel. Et väljendada seda, mis imikut seesmiselt erutab, ta tarvitab mitmesuguseid artikuleeritavaid helisid, mis ongi lällamine. Laps

teeb suuga mitmesuguseid liigutusi, tema suu omandab mitmesuguseid eri asendeid. Sel kombel sünnivad mitmesugused erinevad häälikastmed, milliseid küll kuuleme, aga milliseid ei saa täpselt häälikuiks määrata kõige tähelepanelikumgi lapse lällamise jälgi. Järkjärgult väheneb aga see häälikuterikkus ja jäävad püsima ainult emakeeles esinevad häälikud. Kisaga võrreldes tähendab lällamine juba keelelise väljenduse kõrgemat astet. Lällates lapsed kordavad mitmesuguseid silpe. Lapsed lallavad ainult siis, kui neid on vallanud lõbutunne, s. o. siis, kui nad on terved, kui nende ase on kuiv ja neil on mugav olla. Lapsed väljendavad oma heaolu ja lõbutunnet: 1) häälitsedes üksikuid helisid lühidalt ja järsult, 2) häälitsedes täishäälikuid laulvalt ja korduvalt ja 3) sidudes kaashäälikuid täishäälikutega. Tuleb siiski tähele panna, et laps häälitseb lällamisastmel häälikuid, jäljendama ta kuulnud helisid ja kahinaid ja kordab neid ilma nähtava vajaduseta, näiteks: la-la-la, da-da-da jne.

Lapse rahulikust lällamisest võime järeldada, et last valdab lõbutunne. Kui aga äkki meie kõrvu kostab kisahtus-karjahtus, siis on kindel, et last on haaramas norutunne ja meil tuleb viibimata asuda selle norutunde põhjuste avastamisele. Sageli aga tarvita-takse lapse vaigistamiseks mitmesuguseid kõrvalisi abinõusid, nagu kummilutt, piimapudel või emarind jne., mõtlemata põhjusile, miks laps karjub. Näiteks laps, kes on harjunud pidama kindlaid söögivahe-sid, karjub söögivaheaja lõppedes tühja kõhu pärast. Lapse karjumist-kisamist tuleb vaadelda kui appihüüdu ja tuleb otsida karjumise-kisamise põhjust.

Just need lapsed, kes on harjunud, et neid kätele võetakse, et nendega käiakse ja et neile kummilutt suhu antakse, karjuvad palju sagedamini. Imiku kasvades ja arenedes avaldub kisamises ka tema tundeelu. Hoolisate vaatluste tulemusena võib tänapäeval väita, et juba viie esimese nädala jooksul lapse häälekõlas ilmneb erinevusi, nii et aru võime saada, kas kisamise-karjumise põhjuseks on valu, lõbu- või näljatunne. Järkjärgult areneb reflektorsest häälitsemisest lõbu- ja norukisa, mis tooni kõrguselt, kõlavuselt ja tugevuselt on eriaastmeil.

Siinkohal tuleb tähendada, et lallamine on sissejuurdunud tung, ja et lapsed ka siis, kui nad on juba võimelised jäljendama täisealiste kõnet, veel meeleldi ja automaatselt kordavad silpe ja sõnu. Lallamis-sõnad, nagu: ma-ma, pa-pa, na-na, at-at, ak-ak jne. on ühised kõikide aegade ja kõikide rahvaste lastele. Neid sõnu nimetatakse sellepärast ka ürghäälikuiks, ürgsilbeks, ürgsõnuks. Selline lapsele omane silpide - sõnade moodustamine omab suurt tähtsust emakeele õppimisel. Sellepärast tuleb last ergutada lallama mitmesuguste võtetega. Selleks tuleb sageli otsida teed väikese inimolendi südamesse ja tunda rõõmu, kui laps meie lallamisele vastab lallates. Õigusega ütleb tuntud kasvataja J. H. Pestalozzi, et keegi ei kujutlegi, mil määral üksikute helide ettehäälitsemine — nagu: bababa, dadada, mamama, lalala — teeb erksaks lapse tähelepanu ja meeldib temale, samuti ei kujutle keegi, et selline lallamine arendab lapse mõistust ja õppimisvõimet.

Sõnade jäljendamine.

Oma ümbrusele märkamatuult laps hakkab jäljendama kuulnud sõnu ja lallatud ühesilbilistest sõnadest ta kujundab kahesilbilised: lala, dada jne. Nii kaob lallamine aegamööda väikelapse kasvades ja laps aeglaselt istutab enese täisealiste maailmas valitsevaise keelendesse.

Need kaks lapse kõnelemisvõime arenemisastet — lallamise ja jäljendamise aste — on lapse kõnelemisvõime arenemisel tähtsamaid.

Neid võib nimetada salalikkudeks astmeteks. Laps lamab ja, ilma et meie seda märkaksimegi, automaatselt püüab kinni täisealistelt kuulnud keelendeid ja paneb nad nii ütelda „tallele“ sel teel, et iga kuulnud keelend jätab tema peaaegu jälje. Juba sel ajal tulevad ilmsiks nähted, mis on aluseks kergema- või raskemakujulistele kõnehäiretele. Näit. kui laps puhtalt ei lalla la-la-la või da-da-da, siis on peaaegu kindel, et ta kõnelema hakates ei saa hääldada häälikut r, ja kui ta üldse on loid lallama, siis tema keel ei omanda küllaldast elastsust ja sel kombel võib saada aluse ka hääliku s vigaselt hääldamine.

Jäljendamisastmel laps aimab järele kõike kuuldu ja nähtu, ka kõnelemisliigutusi ses ulatuses, kui võrd seda võimaldavad tema kõnelemisorganid. Lapse hääldatud sõna on meie kõne „peegelpilt“ — ta kõlab just nii, nagu lapse kõrv selle meie kõnest automaatselt kinni on püüdnud, ja kui see sõna grammatilise keelendina on

vigane, siis olgu ta hoiatuseks, et laps kuuldes tuleb edaspidi kõnelda alati puhast ning õiget emakeelt.

Jõudnud jäljendamisastmele väike maailmakodanik on roninud jälle astme võrra kõrgemale oma vaimse elu redelil ja on astunud suure sammu edasi oma arengus mõtlevaks inimeseks. Tema meelteelundid pole enam ainult vastuvõtugaamad, vaid nad avavad juba ärritusele tee kõrgemasse vaimlise elu tsentrumisse, kus need ärritused muutuvad tajudeks. Tajudena läbielatud muljed juurduvad lapse hinge ja tagasimõjuna kutsuvad esile jäljendamise. Jäljendamistung on lapse arengus suure tähtsusega tegur. Kalduvus jäljendamisele peitub juba inimese loomuses. Jäljendamine eeldab suurpeaaju tegevust: et jäljendada, tuleb ärritusi meelte abil tajuda, omandada tajudest kujutlus ja teha sellele kujutlusele vastav liigutus. Laps näeb liigutusi ja jäljendab neid, laps kuuleb sõnu, kuuleb tooni, milles sõnu hääldatakse — ta püüab neid jäljendada, laps paneb tähele suu erinevaid liigutusi ja asendeid — ja jäljendab neid. Samuti nagu haaramis- ja kompamisliigutused on algul abitud, sama abitu on ka kuulnud sõnade jäljendamine, kuid järkjärgult muutuvad jäljendamisliigutused kiiremaks ning osavamaks ja jäljendamisele lisandub arusaamine jäljendatavast. Normaalselt esineb kuulnud sõnadest arusaamine palju varem kui võime neid jäljendada. Laps teab palju sõnu enne, kui hakkab sõnu hääldama. Kui paneme tähele kümnekuni kaheteistkümnekuist last, siis näeme, et laps läheb otsekohe mõne teatud eseme või isiku poole või vaatab selles suunas, kus teatud ese või isik asub, kui

ta kuuleb vastavat sõna. Sellest selgub, et hääldatud sõna kuulub küll juba lapse sõnade tagavarasse, kuigi laps ise pole veel suuteline seda hääldama. Kuuldud sõnad jätavad jäljed lapse mällu, nii et neid uuesti kuuldes elustub lapse peaaigus mälestus neist.

Jäljendamisvõime on individuaalne nähe: mõni laps hakkab jäljendama varakult ja jäljendamisvõime areneb kiiresti, mõni laps aga hakkab jäljendama hiljem ja jäljendamisvõime areneb aeglaselt. Samuti on jäljendamisvõime areng sõltuv soost: tütarlapsed hakkavad jäljendama varemini kui poisid ja sellepärast hakkavad nad ka varemini kõnelema. Jäljendamistung kaob mõistuse arenedes.

Laps hääldab üksikuid sõnu sageli juba esimese eluaasta lõpul, ilma et ta siis juba teaks, mida hääldatav sõna tähendab. Sel astmel hakkab lapse mälus kogunema kuuldud sõnade tagavara, mida laps kõnelemisvõime arenedes hakkab tarvitama teadlikult.

Kui see sõnade tagavara on kogutud grammatiliselt vigaseist keelendeist, siis laps hakkab kõnelema vigast emakeelt ja mida sagedamini laps kuuleb neid vigaseid keelendeid, seda kindlamini nad juurduvad ta peaaigju ja seda raskem on lapsel koolis õppides võidelda nende vigaste keelenditega. Vigane keelend „lööb“ alati „läbi“, kui õpilase tähelepanu ei ole küllalt valvel. Sellepärast: kui laps oma sõnalise väljendamisvõime arengus on jõudnud jäljendamisastmele, tuleb temale pakkuda ainult häid sõnalisi eeskujusid. Ei tohi ka naljatella lapsega n. n. lapse- ehk ammekeeles, s. o. jäljendada lapse

puudulikult hääldatud sõnu. Ammekeelt pole leiutanud ei emad ega lapsehoidjad, vaid juba palju aastasadu tagasi lapsed ise. Kasvatajaile näib, nagu kergendaksid nad lapse vaeva, kui kõnelevad temaga laste loodud keeles, ent nad pole teadlikud selles, et patustavad seega rängasti laste vastu. Laps, kes sageli kuuleb n. n. ammekeelt, peab õppima otsekui kaks keelt: ta hakkab esmalt kõnelema ammekeeles ja peab hiljem üle minema õigele emakeelele. Vaevalt on ta saanud selgeks, et ta neljajalgne sõber on aua, et vankri ette rakendatakse ptruu ja et ema annab talle nämm-nämm, kui ta juba peab hakkama ümber õppima, et need olevused ja asjad on hoopis „koer“, „hobune“, „leib“.

Kuna laps õpib kõnelema ka nägemismeele kaudu, siis olgu ka teda ümbritsevate täiskasvanute kõnelundite liigutused õiged ning täpsed. Tuleb jätta komme last lõbustada grimasside abil — neid grimasse laps jälgendab kõigepealt. Ka teenijaile tuleb keelata selline laste lõbustamine. Kõnehäiretega teenijaid tuleb lastest üldse eemale hoida — eriti aga lapse jälgendamisastmel.

Paljas häälikute sünnitamine või silpide ja sõnade jälgendamine ei ole veel kõne. Me ei või ju nimetada „kõnelemiseks“ papagoi mõttetut sõnade kordamist. Kõne on mõtete väljendamine, et neid oma kaasinimestele mõistetavaks teha.

Teadliku kõne alged.

Juba normaalselt areneva väikelapse vaatlusel võime tähele panna vahet „papagoiliku“ ja normaalse kõnelemise vahel. Väikelaps on võimeline orientee-

ruma oma ümbruses juba sel ajal, kui kõnelemine on temale alles uudne nähe. Ta tunneb end nagu inimene, kes on hakanud õppima võõrkeelt: nii nagu täisealisele on arusaamatud võõra keele väljendusvormid ja nii nagu nende häälamine täisealisele teeb raskusi, nii teeb väikelapsele raskusi end asetada täiesti täisealiste väljendusisse. Aga juba teise eluaasta algupoolel lapse sünnipärane kalduvus väljendada oma mõtteid sõnaliselt tungib intensiivsemalt esile ja laps kasutab kõnelemisvõimet oma mõtete väljendamiseks. Siit peale algab lapse teadlik kõne. Mainisime juba, et laps häälatab üksikuid sõnu küll juba esimese eluaasta lõpul, aga senikaua kui ta ei tea, mida hääldatud sõna tähendab, ei nimeta me seda kõnelemiseks. Kõnelemine algab seal, kus laps hääldatud sõna mõttest aru saab, s. o. kui ta teab, mida teatud sõnaga tahetakse ütelda.

Laps kuuleb oma emakeelt ja püüab seda kõnelda. Ta jälgib tähelepanelikult sündmusi ja toiminguid oma ümbruses — ta ühendab neid inimeste, loomade ja esemetega. Sel kombel tekivad temal kindlad suhted teotsevate olendite ja esemete vahel. Et oma mõtteid väljendada, võtab laps nüüd paratamatult väljendusvorme oma „tagavaraaidast“. Algul laps leidis oma sõnade tagavarast ainult üksikuid sõnu, millega ta väljendas kogu mõtte, võttes abiks liigutuse ja intonatsiooni. Üheainsa sõnaga laps väljendab sama, mida meie ütleme terve lausega. Neid lapse esimesi hääldatud sõnu võib nimetada — s o o v i s õ n a d e k s, sest nad väljendavad harilikult lapse soovi millegi järele. Sellega on laps jõudnud juba kõnelemisvõime viimasele arenguastmele, sest tema väljendusvormid

on tahtlikud ja teadlikud, tema sõnadel on tähendus.

Soovisõna ajajärk kestab puhtal kujul harilikult poole aasta ümber. Siis hakkab laps aru saama, et igal asjal tema ümber on oma nimi. Ta hakkab huvituma nendest nimedest ja neid tarvitama. Väga kujukalt nähtub see keele suure saladuse avastamine juhtumisest pimedas ja kurdi Helen Keller'iga, nii nagu seda kirjeldab tema õpetaja Sullivan:

„Me läksime pumba juurde, kus lasksin Helenet hoida kruusi kaevuavause all, kusjuures mina pumpasin. Kui külm vesi jooksis üle ta käe, „ütlesin“, s. o. signaalisin mina ta teisele käele „vesi“. See näis panevat ta võpatama, ta laskis kruusi kukkuda ja seisis hetke kui kivistunud; uus selguse ilme kirkustus ta näos. Ta veeris sõna „vesi“ mitu korda. Siis ta kummardus, puudutas maad ja näis küsivat selle nime, siis osutas pumbale ja tarale selle ümber. Pärast seda ta äkki käändus ja näis küsivat minu nime. Kogu kodutee ta oli üpris ärevil ja päris iga puudutatava eseme nime, nii et ta mõne tunniga õppis 30 uut sõna.“

Midagi niisugust elab harilikult iga laps teisel eluaastal läbi, kuigi meie seda harilikult tähele ei pane. Kui laps meid hakkab tüütama oma lõpmatute küsimustega: *mis see on?*, siis võime seda pidada kindlaks tunnuseks, et lapsele on juba selge, et igal asjal on oma nimi ja küsides püüab ta neid nimesid tundma õppida. Selle tagajärjel kasvab nii kaugemale jõudnud lapse sõnavara ruttu. On jälgitud kolme kaheaastase tütarlapse sõnalise väljendusvõime arengut. Ühel tütarlapsel oli sõnade tagavaras 483, teisel 399 ja kolmandal 173 sõna. Samavanusel väga ande-

kal poisil oli sõnade tagavaras ainult 50 sõna. Need näited tõendavad, et sõnalise väljendusvõime areng on väga individuaalne nähe, kus võivad esineda suured erinevused; tüdrukud on ses suhtes poistest üldiselt ees.

Suurem osa selle-ealise lapse sõnadest on nimi-sõnad — asjade ja inimeste nimed. Laps tarvitab neid harilikult ainsuse nimetavas käändes, nii nagu ta neid enda ümbruses kõige sagedamini kuuleb.

Kolmandal eluaastal algab käänete ja muudete omandamine lapse keeles. See toimub suure vaevaga ja kestab mitu aastat. Paralleelselt sellega muutub lapse lause pikemaks. Esmalt esineb ainult pealauseid; alles kolmanda eluaasta lõpupoole hakkab laps tarvitama ka lihtsamaid kõrvallauseid. *Mis?*-küsimustele seltsivad samal ajal *kus?*- ja *kunas?*-küsimused ning umbes aasta hiljem *miks?* ja *mispärast?*

Siit läheb areng täiskasvanute kõnekeele suunas edasi, olles seda kiirem, mida enam lapsel võimalik ennast kõnes harjutada ja mida enam ta enda ümber kuuleb täiskasvanute kõnet.

Miks on emakeel lastele koolis raske õppeaine?

Et kõnelema õppida, selleks peab kõnet kuulma.

Keele areng toimub kõige lähemas seoses last ümbritsevate inimestega. Kõndima, naerma ja nutma hakkab iga laps teatud vanuses, hoolimata sellest, kas ta ühtegi inimest kõndimas, naermas või nutmas on näinud. Kõnelemisega ei ole aga mitte nii — et kõnelema õppida, selleks peab laps kõnet kuulma. Selle tõenduseks võib tuua ette näit. seda

asjaolu, et kurdid lapsed ainult kunstliku treeningu abil õpivad kõnelema, või et näit. eesti laps, kui ta üsna varakult viiakse näit. venelaste keskele, hakkab kõnelema mitte eesti vaid vene keelt, samuti kui eestlaste keskel kasvav hiina laps hakkab kõnelema eesti keelt.

Mida selgemat, varjundirikkamat keelt laps enda ümber kuuleb ja mida rohkem ta seda kuuleb, seda täiuslikumaks areneb ka tema kõnelemisvõime. Paljude uurijate tähelepanekud näitavad, et lapsed, kes kasvavad kehvas, vähearenenud ümbruses, kus kellelgi aega ei ole nendega tegeleda, jäävad keelelises arengus teistest lastest kaugele maha. Kuna teadmisi laps ammutab peamiselt kõne kaudu ja mõtleminegi on lähedases seoses kõnega, siis käib mahajäämisega keelelises arengus harilikult kaasas ka mahajäämine üldises vaimses arengus. Kooli tulles paistavad säärased lapsed varsti oma sõnakehvusega, mõnikord ka häbelikkusega, teiste hulgas silma ja õpetajatel on rohkesti vaeva nende juhtimisega kõnelema ja oma mõtteid väljendama. Kui säärane laps oma puudulikult arenenud väljendusvõime tõttu jääb erakuks või satub teiste pilke alla, siis võib see tema enesetunnet veelgi enam maha suruda, teda kauaks ajaks araks ja häbelikuks muuta, mis omakorda uuesti pidurdab ta keelelist arengut.

Säärane hädaoht ähvardab eriti lastekodudes kasvavaid lapsi. Nemad kuulevad täiskasvanute kõnet vähe ja ainult ühevanuste laste omavaheline jutlemine ei rikasta nende keelt kuigi palju.

Juhul, kui mitu last palju aega viidavad isekeskis ilma täiskasvanuteta, võib neil areneda ja väga kaua

püsida omapärane laste keel. Niisugune nähe esines mõne aasta eest Mõisaküla lähedal Jäärja vallas, kus 10-aastane vend ja 8-aastane õde esimest aastat kooli tulles rääkisid isekeskis niisugust keelt, millest teistel võimatu oli midagi aru saada. *Omna kaka vita* tähendas neil: mul on 2 vihku, *omna anna torta* — anna mulle suhkrut jne. Veel esimese õppeaasta lõpul esines neil rohkesti sääraseid omapäraseid keelendeid ¹⁾).

See näitab ilmsesti, missugustesse raskustesse võivad sattuda lapsed, kui vanemad nende keelelist arengut ei jälgi ega lastega ei tegele. Missuguste raskustega niisuguse lapse kasvatamisel ja õpetamisel on tegemist koolil — see on endastmõistetav.

Laps kuulgu kodus õiget emakeelt.

Hooletusse jätmise kõrval ähvardab lapse keelelist arengut veel teinegi hädaoht — keeleline väärkeskujus. Laps kõneleb nii, nagu ta täiskasvanuid ees kuuleb kõnelevat. Tarvitavad täiskasvanud vigaseid ja murdelisi keelendeid, siis teeb seda ka laps. Arusaadav, et säärasele lapsele koolis õige emakeele õppimine on raske.

Kes emadest ei ole kurb, kui laps koolist toob koju emakeele hinnanguna „nõrga“ või „puuduliku“? Aga kui paljud emad ütlevad nagu hoobeldes: „Olen nii harjunud! Ei mina hakka ümber õppima!“ ja annavad pärandina lastele edasi oma halvad „keelekombed“.

Kodu on see koht, kus laps otsekui kasvab sisse oma rahva kultuurisse ja kus ta kasvab ühte oma

¹⁾ Lähemalt vt. Andrus Saareste. Hilinenud lastekeelest Eestis. Tartu. 1936.

rahva keelega. Kahjuks istutab meie kodu lapsesse sageli emakeele ohakaid ja koolis kulub suurem jagu aega nende ohakate väljarookimisele, nii et lapse hinge avardamiseks ja elamustega rikastamiseks, mis peaks seisma esikohal, jääb üsna vähe aega ja võimalusi.

Ma oleksin ühekohtune emadele, kui väidaksin, et ainult nemad istutavad keeleohakaid lapse peajju — kodu n a m a mõtlen seda keskust, kus laps üldse veedab suurema osa oma ajast. Kahtlemata esimesed vigased keelendid laps kuuleb oma lähimalt ümbruskonnalt — emalt, isalt, õdedelt-vendadelt, tädidelt-onudelt jne. Neid vigaseid keelendeid laps kuuleb aga kasvades ka oma naabreilt, isegi kirikus, aktustel, teatris. Koolis küll juhitakse tähelepanu keelendi õigele vormile — seda teeb emakeeleõpetaja, aga näib, et kõigile teistele puhta ning õige emakeele tarvitamine pole kohustuslik, kuigi ütleme, et oleme haritud eestlased. E. Pallaske ütleb sakslaste kohta: „Kui riigid üksteist kontrolliksid ka selles punktis (s. o. emakeele hääldamises — L. K.), nii nagu nad kontrollivad kaitsevahenditega varustamist, siis rahvuslik uhkusetunne oleks ammu juba kiirustanud hääldamise ümberkorraldamist. Aga tunti end kaasmaalaste keskel ligipääsematult peidus saksa keelt mittevalitsevate välismaalaste arvustamise eest, ja iga sakslane kõneles prantsuse ja inglise keelt nii puhtasti kui võimalik, aga saksa keelt ainult nii, nagu temale vanas Rooma riigi pesas oli kasvanud nokk.“

Häälikulisele kõnele toetub kirjalik kõne. Sellepärast ei tarvitse meil sugugi imes-

tada, et meie ka kirjutame väga vigaselt oma emakeelt. Kuid üldiselt meie siiski kirjutame paremini kui kõneleme, sest kirjutamisel on meie tähelepanu eriti suunatud keelendite õigele vormile.

Kõige raskem on seda keeleiket kanda meie lastel, sest kirjutamiselgi neis võitlevad vigane keelend ja õige keelend. Õige keelendi võit oleneb sellest, kui võrd pingutatult töötavad lapse tähelepanu ja mälu. Sellepärast võibki tähele panna, et muudes ainetes tehtud kirjalikes töis esineb õpilastel vigu, milliseid ei leidu emakeele kirjandeis: kui õpilaste tähelepanu on suunatud aine käsitlusele, siis kirjalik väljendus omab kõrvalise tähtsuse ja õpilane kasutab oma „seesmises kõnes“ leiduvaid väljendusvorme, olgu nad grammatiliselt õiged või vigased — sellele mõtelda pole aega!

Milliseid keelevigu esineb kõige sagedamini? Minule on silma ja kõrva puutunud kõige sagedamini järgmised:

1) Lõpu *eid* asemel *si*: peab olema *sedeleid*, *piletteid*, aga *kuuled* — *sedelisi*, *piletisi*.

Lõpu *sid* asemel *si*: peab olema: *lugusid*, *tädisid*, *peresid*, *kuuled* — *lugusi*, *tädisi*, *peresi*.

Lõpu *i* asemel *a*: peab olema: *pesen käsi*, *toon süsi*, *kuuled* — *käsa*, *süsa*.

Lõpu *e* asemel *a*: peab olema: *poisse*, *kive*, *kuuled* — *poissa*, *kiva*.

Lõpu *lit* asemel *elt*: peab olema: *piiblit*, *naasklit*, *kuuled* — *piibelt*, *naaskelt*.

Lõpu *rit* asemel *ert*: peab olema: *meetrit*, *liitrit*, *kuuled* — *meetert*, *liitert*.

Lõpu *krut* asemel *kurt*: peab olema: suhkrut, ankrut, kuuled — suhkurt, ankurt.

2) *Astmevahelduslikud vead*, nagu aknate pro akende, katlate pro katelde, otstarbet pro otstarvet, algage pro alake, ootanud pro oodanud.

3) *Saab-tulevik*: saab antud pro antakse, saab vastu võetud pro võetakse vastu, saab otsustatud pro otsustatakse.

4) *Moodsateks vigadeks tuleb nimetada vigu* nagu: kirjuid (pro kirjused) ja kirjuisse (pro kirjudesse), paljuid (pro paljusid) ja paljuisse (pro paljudesse), relvu pro relvi, kenu pro keni, hetkeisse pro hetkisse, summe pro summasid — selliseid vigaseid keelendeid kuuleme seltskondlikus vestluses.

Kuivõrd kergesti nakkavad lapsele „halvad keelelised eeskujud“, selle kohta toon siinkohal eelpoolüteldu illustreerimiseks mõned näited. Kaheksa-aastane Eerik on kodus kuulnud, et ahju köetasse, pingil istutasse, jne. Umbes kümme harjutustundi kulus enne, kui uued keelendid — köetakse ja istutakse — hakkasid saama võitu halvadest jälgedest. Kui aga Eeriku tähelepanu pole just eriliselt suunatud nimetatud sõnadele, siis ta kõigepealt ütleb köetasse, istutasse, jääb siis nagu jahmunult vait, vaatab minu peale, punastab ja ütleb eriti selgesti ja iseteadvalt — köetakse ja istutakse. Aga vigaseid keelendeid on tema „sõnade tagavaraaidas“ veel palju! Ta jutustab näiteks: „Ema sööda kana si, ta raputab neile tera si“.

Kaheksa-aastane Ülo ei mõista veel lugeda. Kõnehäire pärast ta on ka arenemiselt maha jäänud. Raamatu asemel me võtame pildi ja jutustame. Sõna-

kujud koondame mõtteiks ja väljendame lauseis. Rakendume töhe vaatluse ja isetegevuse põhimõtete kohaselt.

Ülo näeb pildil kukke, kanu ja kanapoega. Loendab neid ja saab kogusummas ühe kuke, kolm kana ja ühe kanapoja. Koostab kohe lause: „Siin on üks kukk, kolm kana ja üks kanapoeg“. Et muuta saadud jäljed kindlamaks, tuleb lauset korrata. Lause kordamisel ma olin ettevaatamatu ja tahtes Ülot julgustada iga „vallutatud kindluse“ puhul, peaaegu automaatselt ütlesin — „ja“. Sellepärast kujuneski korratav lause Ülole selliseks: „Siin on üks kukk ja kolm kana ja üks kanapoeg“. Edasi oli jutustus selline: „... ja nende kõrval on kolm hane ja ema annab lindudele süüa ja ta raputab neile teri ja ema selja taga on kaev, ja jne.“ Püüdsin küll paaril korral oma viga parandada, aga Ülo vaatles mind siis etteheitvalt — ja ma lubasin enesele, et olen edaspidi tähelepanelikum ning hoolsam. Uue pildi vaatlus läks viperusteta — „ja-de“ suhtes, aga kui kontrollisin eelmise pildi kaudu omandatud mõisteid, siis olid „ja’d“ oma endisel kohal!

Siin jutustatud juhtum näitab, kui ettevaatlik tuleb olla, et ebasoovitavad keelendid ei jätaks jälge lapse peaajju.

Kõnelemishäired, nende tekkimine ja ravi.

Meie koolides õpib keskmiselt 5—6% lapsi, kes kannatavad ühe- või teisekujuliste kõnelemishäirete all. Nad on teistest kas tunduvalt maha jäänud või nende kõnes esineb otse haiglasi takistusi, mis neil ei

lase oma mõtteid selgelt väljendada. Säärased lapsed on ise väga õnnetud, nende enesetunne on maha rōhutud ja nad on ka koolile suureks koormaks, takistades klassiga normaalset edasiminekut.

Et lapse kõnelemisvõime normaalselt areneks, selleks peab ta a) teiste kõnet kuulma ja b) nende suuliigutusi nägema. Pimedad ja lühinägelised lapsed õpivad aeglasemalt kõnelema, sest nad ei näe täiskasvanute suuliigutusi kõnelemisel. Veel enam on takistatud kurtide või väga puuduliku kuulmisega laste keeleline areng. Nad jäävad juba lallamise astmel normaalsetest lastest maha ja ainult erilise hoolika ning kavakindla õpetuse teel on neid võimalik kõnelema aidata. Mõnikord ei pane vanemad ja õpetajad tähelegi, et laps on nõrga kuulmisega ja veeretavad ta puuduliku väljendusvõime ning arusaamise puuduse madala intelligentsuse süüks. Kui säärane laps kuulmisraskustest üle aidata, siis võiks ta areneda täiesti normaalselt.

Ka mitmesugused peaaju rikked võivad kõnelemisvõime arengut takistada. Nii näit. võib esineda lapsi, kelle meeleeelundid (silmad, kõrvad) on terved ja kes teiste kõnest aru saavad, ent kes ise üldse ei ole võimelised kõnelema (alalia). Teised taas on võimetud oma mõtteid lausetes väljendama, jäädes oma arengus peatuma soovisõna astmele. Keskergakava (peaaju) riketega on seletatavad ka säärased nähted, kus muidu normaalne laps ei suuda õppida lugema ega kirjutama (legastenia).

Kõige sagedamini esinevateks ja kõige tõsisemateks kõnelemishäireteks on pudistamine ja kogelemine.

Pudistajateks nimetame isikuid, kes ei ole võimelised teatud häälikuid või häälikühendeid õigesti või üldse mitte hääldama. Kõige sagedamini teevad raskusi *k*, *t*, *r*, *s*, ja *l*. Algul võib neid raskusi märgata iga lapse juures, kuid enamik lapsi kasvab nendest loomuliku arengu teel ilma erilise kõrvalabita üle. Kui mõni nendest raskustest siiski kogu eluaeg üle ei saa, siis võib selle põhjuseks olla kas teiste kõne puudulik tajumine (nägemis- või kuulmisdefekti tõttu), vääreeskuju, kõneorganite alaväärsus, hammaste väärasend vms. Poiste hulgas esineb pudistamist enam kui tütarlaste hulgas. Enamikul juhtudel on see viga hoolika harjutamise teel asjatundja juhitud kõrvaldatav.

Tõsisemaks kõnelemishäireks on kogelemine. Ta on takistuseks mitte ainult edasijõudmisel koolis, vaid ka kutsetööl ja kahjustab raskel kujul inimese iseloomu arengut. Võib ütelda, et siin polegi enam tegu kitsakujulise kõnelemishäirega, vaid kogu isiksust haarava hingelise haigusega. Kogelemine seisab harilikult mõne teatud silbi kramplikus kordamises või sõna esimese silbi kramplikus rõhutamises. Kogelemisele on iseloomulik kõneleja kramplik püüd esinevat häiret ära hoida. Kogelemise olulisemaks esilekutsujaks on ebakooskõla sisse- ja väljahingamise ning hääldamise vahel. See omakorda võib olla tingitud väga mitmest asjaolust, nagu vääreeskuju, pärlilik eelsoodumus, kõneelundite alaväärsus jne. Suurt osa etendab kogelemisel isiksuse alaväärsustunne. kartus oma mõtteid teise ees väljendada (mille poolt räägib m. s. asjaolu, et omaette kõneldes harilikult ei kogele keegi, ootamatult kõrge ülemuse ette sattudes

hakkab aga normaalnegi kõneleja kogeleva). Mõnikord algab kogelevine pärast rasket haigust, ehmatust jne., mis isiku enesetunde alla suruvad. Ka väsimus, menstruatsioon, suguline küpsmine, kehaline karistus, perekondlikud raskused (orbumine, vanemate abielulahutus jne.) võivad kogelevist soodustada. Kogelevine algab enamasti 2.—6., mõnikord ka 12.—14. eluaastani. Mõningatel lastel esineb ta juhuslikult ja kaob siis jälle iseenesest. Raskuseks, võiks ütelda haiguseks, muutub ta siis, kui ta jääb pikemaks ajaks püsima, mõjustades isiku kogu käitumist. Mida enam laps ennast pingutab, et õigesti kõnelda, mida enam ta tähelepanu oma kõnelemishäirele keskendab, seda halvemaks see muutub. Lõppeks hakkab lapsel hirm igasuguse suulise mõteteväljenduse ees ja ta püüab kõnelemisest üldse hoiduda nii palju kui võimalik. Ta muutub araks ja üksiklaseks, eriti veel siis, kui teised teda ta vea pärast pilkavad ja naeravad. Karistustega kogelevist arstida tahta — tähendab uut õli tulle valada. Karistustega me suruksime lapse enesetunde veel enam alla ja sellega aina soodustaksime häire arengut. Just vastuoksa — kogelevat ja üldse kõnelemishäiretega last tuleb rahustada, tuleb soovitada temal aeglast kõnelevist; ta vigu ei maksa parandada — parem on raskusi valmistavaid sõnu temale nagu juhuslikult õigesti ette hääldada. Tuleb ergutada lapse kõnelevistlusti kõneldes temaga, osa võttes ta mängudest, näidates ja seletades talle pilte jne. Harilikult nõuab tõsisemate kõnelemishäirete, eriti kogelevise, arstimine asjatundlikku ravi. Mida varem seda otsitakse, seda parem.

Täiskasvanud mõnikord ei aimagi, milliseid piinu

kõnelemishäiretega lapsed läbi peavad elama. Kui nad seda aimaksid, siis nad vaevalt oleksid ses suhtes nii ükskõiksed.

Lubatagu mul selle kohta tuua mõned näited isiklikest kokkupuudetest kõnelemishäirete all kannatavate lastega, milliseid olen saanud tegeldes sel alal Tallinna linna noortebüroo juures.

18-aastane tütarlaps (kogeleja) jutustab: „Ma päris värisesin kartusest ja erutusest, et mina lugeda ei saa. Hakkasin siis lugema ja lugesin väga halvasti... Nüüdses koolis mul oli ka paha lugu. Teised said ka juba aru“.

14-aastane tütarlaps (kogeleja) jutustab: „...koolis tundsin rohkem hirmu kui kuskil mujal. Alati sain riielda, et ma pidavat jonnima... vastasin kirjalikult. Alati arvatakse, et ma ei mõista midagi või ei ole õppinud. Vahest teen ka nii, et kui ei julge vastata, ütlen, et ma ei tea või et ei ole õppinud.“

Noormees, 18 a. vana, on lõpetanud keskkooli. Ei saa häälendada häälikuid k, r, ja s. Ta jutustab: „... väga palju mõjus minule selline haigus, mis kaotas kõik huvid ja püüded. Algkoolis alati püüdsin kõnelda sõnadega, milles puudusid sellised tähed. Kurvemad silmapilgud olid mul koolitundidel, kus võeti peast matemaatikat või grammatikat, — matemaatikas neil juhtumel, kui tulid korduvalt 2 või 8. Neil kordadel, kui õpetaja küsis, tegin ma alati, kui ei teaks, ehkki mulle matemaatika raskusi ei sünnitanud. Sama halb oli ka grammatikatundidel, kui tuli ütelda sõnu: sukk, lukk, narr, nurr, vurr. Püüdsin alati vaikida ja pidin väga palju kordi halva numb-

riga leppima. Ei julgenud valjusti lugeda, sest kartus oli juba nii suur. Ei suuda kõike kirjeldada, mida olen pidanud kannatama.“

Noormees, 23 a. vana, jutustab: „... kõnelemisel oli selline viga, nagu oleks midagi suus olnud, ei saanud sõnu õieti hääldada... Oma kõnehaiguse pärast ei julgenud kuhugi kohta minna kuulama“.

10-aastane poiss kaebas, et vanaema ütleb: „Oled juba loodud pudimokk!“

Palju, väga palju on selliseid haigeid lapsi ja noori. Nad on nagu vigaste tiibadega linnud, kes liiguvad elu vaeslastena. Suur protsent neid haigeid noori on majanduslikult raskes seisukorras, sest neile sünnitab piinu teenistust otsides paljastada oma õnnetust võõrastele isikutele ja sellepärast neil tuleb leppida juhusliku tööga.

Teadmine, et valdav enamik nendest häiretest asjatundliku ja hoolika ravimise ja harjutamise teel on kõrvaldatavad ja et meie ainult oma hooletuse ja hoolimatuse pärast lapsi laseme nii raskeid hingelisi kannatusi läbi elada, muudab selle pildi eriti kurvaks.

Meil on asutatud mitmesuguseid nõuandlaid — kahjuks veel mitte ühtegi kõnelemishäiretega lastele.¹⁾ Meil on olemas mitmesuguseid erikoole — kahjuks mitte ühtegi kõnelemishäiretega lastele

¹⁾ Need read olid juba laotud, kui teose trükki toimetajale teatavaks sai, et Tallinna linna noortebüroo oma tegevust käesoleva aasta algul on laiendanud m. s. ka kõnelemishäiretega lastele, rakendades selleks tööle käesoleva brošüüri autori — pr. L. Kevendi. Koduse Kasvatuse Instituudi poolt 1938. a. algul korraldatud nõupidamisel tunnustati vajalikuks vähemalt paari säärase nõuandla ellukutsumine ja ühe erikooli asutamine kõnelemishäiretega lastele.

(milliseid meil on umb. 5000—6000). On ülim aeg meie lastevanemaid ja seltskonda üles raputada nende senisest ükskõiksusest selle küsimuse vastu.

Kas ja kunas õpetada lapsele võõrkeelt?

Lõpuks puudutame veel üht küsimust, mis laste kõne arengu seisukohalt evib tähtsust, nimelt võõrkeelte õpetamise küsimust väikelapse-eas.

Paljud vanemad on arvamusel, et mida varemini nende laps ühe või teise võõrkeele (või isegi mitu) kätte õpib, seda parem. See vabastavat neid hiljem vastavast kohustusest ja soodustavat lapse arengut, kuna säärane laps saab juba varakult tarvitada võõrkeelset kirjandust. Sellepärast võetakse nii mõneski perekonnas eelkooliealiste laste juurde inimesi, kes peavad lastega mängima ja neile seejuures võõrkeelt õpetama või saadetakse laps võõrkeelsesse lasteaeda. Tuleb ette isegi niisuguseid juhtumeid, kus laps peab õppima kolme (!) keelt korraga: emakeelt ja kaht võõrkeelt.

Kuidas mõjub see lapse arengule üldse, eriti aga lapse keele arengule?

Meil ei tarvitse vaielda võõrkeelte õppimise vastu üldse. Väikerahvas vajab osasaamist suuremate ja vanemate rahvaste kultuuriväärtustest — see on aga võimalik peamiselt võõrkeelte vahendusel. Samuti vajame võõrkeeli isiklikul läbikäimisel teiste rahvastega. Seejuures ei tule aga unustada, et meie rahvuslike kultuurvarade kasvuga võõrkeelte osatähtsus järjest väheneb. Juba tänapäeval oleme kindlasti nii

kaugel, et meie inimese haridust ei hinda enam selle järele, mitut võõrkeelt ta oskab. Juba meie päevil võib olla vägagi haritud inimene, oskamata ühtki võõrkeelt ja veel avaramad võimalused on selleks tulevikus. See on üteldud hoiatuseks, et meie võõrkeelte osatähtsust oma laste hariduskäigus mitte üleliiga suureks ei hindaks. „Me võime ainult rõõmu tunda saksa keeleteadlase H. Schuchardt'i teravast torkest, kui ta sellelt, kes talle suure vaimustusega kõneles mehest, kes soravalt kõneleb kümmet keelt, küsis, kas see mees üheski neist keeltest midagi väärtuslikku on öelnud“ (prof. A. Koort. Akadeemia 1938, nr. 1). Et võõrkeel ei kuulu laiadele rahvahulkadele tarvilikkude üldnimlikkude haridusväärtuste hulka, selle seisukoha on peaaegu kõik rahvad omaks võtnud, jättes võõrkeelteõpetuse algkooli õppekavast välja.

Nagu eelpool nägime, jõuab laps 3.—4. elua. nii kaugele, et ta täiskasvanute kõnest üldiselt aru saab ja oma mõtteid enam-vähem väljendada suudab. Siit on aga veel pikk tee emakeele kogu sõnavara ja stiililiste peensuste omandamiseni, mis võimaldaksid väljendada peenemaidki mõttevarjundeid ja mille najal enne kõike areneks lapse mõtlemine. Kui laps kõrvuti selle ülesandega peab hakkama õppima võõrkeelt, siis on tõsiselt karta, et selle all kannatab mitte ainult emakeelne väljendusoskus, vaid ka mõtlemine, ja ühes sellega vaimne areng üldse. Tagajärjeks võivad olla isegi kaunis tõsised kõnelemishäired. Laps omandab võõrkeele võrdlemisi kergesti just seetõttu, et ta emakeelega pole veel küllalt ühte kasvanud. Õppides võõrkeelt võib see ühtekasvamine emakeelega jääda saavutamata. Ent säärane inimene on nagu puu, kelle

juured ei ole kusagil tunginud küllalt sügavale mulda, keda kergesti võib kõigutada iga tuul.

Eriti tuleb kahetseda neid lapsi, kes oma tegevuste ja mängude juures ning mitmesugustel erakordsetel silmapilkudel (nagu sünnipäevad, jõulupuu jne.) peavad tarvitama võõrkeelt. Säärasele lapsele jääb tõsine mängurõõm ja sügav tundeelamus võõraks, kuna kogu ta tähelepanu on koondatud vaevaga omandatud või omandatavale võõrkeelele. „See pisike võõrsõnadehulk, mis laps nii omandab, ei kaalu kaugeltki üles seda, et laps jääb ilma otsestest rõõmudest ja elamustest“ (prof. A. Koort).

Mitmesugused uurimused kaht keelt (ema- ja võõrkeelt) korruga õppivate laste juures näitavad, et võõrkeele õppimine varases eas võib takistada lapse üldist intelligentsuse arengut. Sellepärast on pedagoogid ja psühholoogid võrdlemisi üksmeelselt asunud varase võõrkeelteõpetuse suhtes eitavale seisukohale. Ollakse arvamusel, et see ei tohiks alata enne, kui laps emakeelega on enam-vähem täielikult ühte kasvanud, igatahes mitte enne 10. eluaastat. Nagu kogemused näitavad, jõuab iga normaalne laps ka siis veel mitugi võõrkeelt niivõrt omandada, et ta neid enese rikastamiseks ning teiste rahvastega läbikäimisel tarvitada võib. Et meie lapsed mõne võõrkeele viimse peensuseni omandama peaksid, seda vaevalt on nendelt põhjust nõudagi ja seda m. s. ei taga ka varane võõrkeelteõpetus mitte.¹⁾

1) Lähemalt selle kohta vt. prof. dr. A. Koort: „Võõrkeel ja väikelaps“ (Akadeemia 1938, nr. 1) ja mag. L. Kalling-Kant: „Võõraskeel algkoolis ja lastetoas“ (Kasvatus 1931).

SISU.

	Lk.
Kodu lapse kasvatajana	3
Kõnelemisvõime areng lapse juures	4
Keele ja kirja tähtsus inimkonna kultuurilises	
arengus	4
Vastsündinu kisa	6
Imiku lallamine	8
Sõnade jäljendamine	11
Teadliku kõne alged	14
Miks on emakeel lastele koolis raske	
õppeaine?	17
Et kõnelema õppida, selleks peab kõnet kuulma	17
Laps kuulgu kodus õiget emakeelt	19
Kõnelemishäired, nende tekkimine	
ja ravi	23
Kas ja kudas õpetada lapsele võõr-	
keelt?	29

Kosutavale toidulauale

maitsev ETK kohv, kakao, tee ja
toidud ETK küpsetuspulbri ning
maitseainetega.

Müügil ühiskaupluses.

Ainult ajakiri

„Taluperenaine“

aitab Teid kõigis naise ellu ja töösse puutuvais küsimusis.

„Taluperenaine“

oma kõrgeväärtusliku sisuga on elu esirinnas sammuvate naiste ajakiri.

Igal numbril on kaasas

mustri- ja lõikeleht,
Laste Maailm ning huvitav
romaan.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused üle riigi.

Toimetus ja talitus

Tartus, Peeter Põllu 5.

Telefon 9-37.

Hind 25 senti.